

2. Баришникова В. П., Гаврилова О. В. Геопоетична мандрівка в часі і просторі власного життя у романі «Лексикон інтимних міст» Юрія Андруховича. *Молодий вчений*. 2017. 4. 2 (44.2). С. 6–10.

3. Просалова В. А., Григошкіна Я. В. Геопоетика versus геополітика: кілька спостережень над альтернативною пропозицією. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 112–117.

4. White K. *Le Plateau de l'albatros: Introduction à la géopoétique*. Paris: Grasset, 1994. 363 p.

Карина Прусакова
(*м. Вінниця*)

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЕМІГРАЦІЙНОГО ДОСВІДУ В НОВЕЛІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА «ЛЮДИ»

Сьогодні для українців, які перебувають за кордоном у роки російської агресії, гостро постає питання рефлексії власного емігрантського досвіду, адаптації та формування внутрішньо-психічних засобів для виживання. На початку ХХ ст., у 1932 р. у «Літературно-науковому віснику», уперше публікується новела «Люди» українського письменника-емігранта Леоніда Мосендза – одного з представників «вісниківської квадриги». Про історію написання новели Л. Мосендз у листі до Д. Донцова за 29 червня 1931 р. писав так: *«Що ж торкається „Людей”, то я так і думав, що з ними будуть деякі затримування. Отже, як знайдете потрібним, то зарядіть з ними як найкраще вважаєте. Бірчакові я присвятив їх, прочитавши його останній твір в Л[ітературно]-Н[ауковому В[існику], він мене і навів на думку написати „Людей”. Але тепер я бачу, що може б воно й краще не присвячувати Бірчакові, бо його згоди на це я не маю, а при відомому страхопудстві наших він це може втяти десь і одвертого листа, що абсолютно не солідаризується з автором і навіть осуджує тую його „ксенофобію”. Краще без присвяти дійсно»* [5, с. 494].

В основу новели «Люди» покладено внутрішній конфлікт героя-емігранта між «своїм там» та «чужим тут». У сучасному літературознавстві постать та творчість Л. Мосендза цікавить багатьох науковців: О. Багана, Ю. Мариненка, І. Набитовича, В. Просалову, І. Руснак та інших. Зокрема, у дисертації «Мала проза Леоніда Мосендза і дискурс вісниківського неоромантизму» В. А. Радзієвський розглядає новелу «Люди» в соціально-психологічному аспекті з урахуванням її ідейно-тематичних та структурних особливостей [4, с. 88]. Також у ширшому контексті, зокрема з огляду на збірку «Людина покірна» (1951), до якої увійшла й новела «Люди» [1, с. 78–85], досліджує у монографії «Текст у світі текстів Празької літературної школи» В. Просалова та визначає головний тип Мосендзової людини. Дослідниця наголошує, що у збірці «сильна особистість протиставлялася масі, яка, за авторською характеристикою, знала лише „вагання, панічність, страх перед ризиком”, проте не виявляла інстинкту самозбереження» [3, с. 110]. Отже, врахуємо

думки дослідників творчості письменника, ставлячи перед собою мету – визначити особливості й засоби художнього осмислення письменником емігрантського досвіду.

Леонід Мосендз після поразки УНР був вимушений емігрувати. Географія перебувань письменника широка, як і у багатьох інших тодішніх українських емігрантів. У 1923 р. він стає студентом Української господарської академії в Подєбрадах, а в 1928 р. здобуває диплом інженера. Активна літературна діяльність Л. Мосендза починається в еміграції. Дмитро Донцов свого часу назвав його «одним із найкращих, коли не найкращим – з наших живих новелістів» [5, с. 149].

Написати новелу «Люди» Л. Мосендза спонукає власний досвід та натхнення згаданим уже твором В. Бірчака. Твір звучить як заувага-попередження емігрантській громаді. Сучасний читач може провести пряму паралель із сучасною російською окупаційною системою вже на початку тексту. Герой новели вимушений зіткнутися з тим, що означає бути чужим на власному досвіді і яким з того стає його життя. «Свої», тобто «люди», за визначенням старого Бенеди, єдиного названого у творі персонажа, з яким спілкується герой на початку, зникають. Їх заміняють перераховані «жиди, кацапи, цигани» [2, с. 86]. Національна трагедія не розгортається, а вже існує, й герой усвідомлює, що «люди», яких бракує Бенеді, – це ті, кого примусово виселили, його власні земляки, ті, хто вимушено «ярмаркують на Соловках» [2, с. 86]. На прикладі Бару в тексті розкривається заміна автентичного населення. Автор удається до сатири, зазначаючи і слушність, і абсурдність Бенедених слів: «Для нього лише він [тобто Бенеді. – К. П.] та його плем'я були людьми. Решта – менше ніж чужі. Еге ж. Тепер у Бару «людей» буває ще менше: ярмаркують на Соловках» [2, с. 86].

Особиста трагедія героя зумовлена статусом чужинця, витісненого з власної Батьківщини. Нерозуміння і страх перед несправедливістю виявляються в імпульсивних поривах гніву у словах: «І страшенно розлючений, я лаявся, лаявся, лаявся...» [2, с. 86]. Потрапивши за кордон не з власної волі, він намагався адаптуватися на новому місці, але місцева громада витісняє його як зайву ланку й віддає перевагу «своїм». Автор розгортає подію за подією в різних життєвих обставинах. Герой вимушений шукати спочатку нову роботу, бо з попередньої його звільнили, а після цього – і нове помешкання. Автор з іронією натякає на обставини, що призводять до цих самовільних пошуків: «Кажуть, що й милиший гість уже на третій день смердить. А що ж казати про гостя на рік сьомий?» [2, с. 87]. Та навіть з переходом на нове місце герою не щастить, бо власники житла виставляють умови, за якими він має «заплатити в п'ять разів більше, ніж усі інші люди» [2, с. 87]. Автор обґрунтовує таке рішення господарів іронією: «Але настирливого гостя можна спекатися в инший, більш гуманний, спосіб: бити його не по черепу (хтозна, може й витримає), а по гаманцю!» [2, с. 87]. Та герой продовжує свою боротьбу за виживання з притаманною, за визначенням автора, «хохлацькою впертістю» [2, с. 87].

Кожний наступний фрагмент твору поглиблює неприйняття та байдуже ставлення до «чужинців», які, зі свого боку, «закінчили чужинну школу» [2, с. 88]. Автор рефреном «Чужинці набік!» [2, с. 88] відбиває не тільки юридичну, а й повсякденну емігрантську буденність. Герой подумки звертається до старого реєст-

ратора з риторичним запитанням: *«Милий мопсе! Як би це ти почував себе на моїй землі, з її традиційним: „Свої набік!”, що його ще й досі то хриплять, то дзвінко ви-крикують старі й молоді мопси мого народу на всіх просторах моєї батьківщини?!...»* [2, с. 88]. Цими кількома реченнями автор вкотре підводить до думки про те, що навіть на його власній землі він має менші права від приїжджих чужинців.

Л. Мосендз ілюструє, як із величезною самовідданістю головний герой та йому подібні намагаються адаптуватися на новому місці, як підсвідомо прагнуть стати «своїми» на чужині. Та господарі цього краю розглядають їх лише з практичних міркувань і не бажають мати серед них конкурентів. Жодна здобута освіта не дає права «чужинцям» працювати за фахом і бути рівними між усіма: *«Ми мусимо звернутися знову до тієї праці, від якої відірвалися до науки: знову товкти каміння на дорогах, цегли на будовах, копати землю, навантажувати тягарі... Щоб з тієї праці, до якої ми, чужинці, тепер здібні, не вибивати своїх колег – тубільців... Він закликає до нашого почуття колегіальності!...»* [2, с. 89]. Автор ілюструє нерозуміння господарів чужини всіх обставин та болю, які переживають емігранти, на прикладі, як його іронічно кличе Л. Мосендз, «вельми-вельми поважного пана», що не знаючи національності героя, став оповідати про його батьківщину: *«Але найтривкіші спомини залишили йому смакові враження... І він ковтав слину, облизувався, пляцав язиком, і запевняв мене, що ніде, в жодній землі він не їв так смачно, як у моїй батьківщині... І він знов і знов повертався до цієї запавної, смачної теми. Він висловлював надію, що прийде час, коли він знов повернеться до того гарного краю, де такі привітні люди, така гарна природа й де так легко, ганебно легко напихати гаманець і черево...»* [2, с. 90]. Апосіопезою автор передає всю глибину відчаю чужинців, які не можуть адаптуватися.

Кульмінаційним моментом у творі постає самогубство чужинця із Кобеляків. Автор показує, що навіть у питанні їхньої смерті місцеве населення проявляє байдужість, аж поки труп не починає тхнути.

Новела має відкритий фінал. Автор ілюструє постійне коло повторень від звільнення до звільнення. Герой намагається передати всю свою відданість новій праці: *«Я працював як... як... Ні, тяжко знайти порівняння. Як працює кожна людина, коли нарешті дорветься до праці. Після довгого часу безробіття й голодування»* [2, с. 91]. Він постійно навантажує себе більшим обсягом праці і плекає надію на гарну платню перед звільненням: *«Тішачись із зарплати, з нагороди за працівний ефект, чекав я на розрахунок»* [2, с. 92]. У цьому робочому піднесенні та виснаженні герой забуває, якою є його справжня реальність, і вірить, що вже тепер, коли він так добре себе проявив, його оцінять, як рівного серед рівних. Та господарям чужини тільки того й треба, аби «переводити Бенедину філософію в життя» [2, с. 92]. Герой не отримує навіть і близько того, що заслужив за всю свою працю, а на весь його гнів до такої несправедливості почув лише «повчаючу лекцію»: *«Сенс її був, що я чужинець і як такий мушу бути вдячний, що дістав працю. А діставши працю – вдячний, що вона гонорована ще хоч так. А як не вдячний – навіщо я опинився на чужині?.. Мав сидіти вдома...»* [2, с. 92].

Л. Мосендз до кінця новели проводить основну невтішну думку: *«Бо чужинець таки справді не є людина»* [2, с. 86]. Твір завершується словами: *«Тому то чужинці ми для них, а не вони для нас...»* [2, с. 92]. Письменник ніде не дає кон-

кретних вказівок на місця, де відбуваються події, у такий спосіб натякаючи на їх усезагальність.

Література

1. Мосендз Л. Людина покірна: оповіді. Вінніпег: Клуб приятелів української книжки, 1951. 142 с.
2. Мосендз Л. Птах високого лету. Київ: УВС, 2025. 360 с.
3. Просалова В. Текст у світі текстів Празької літературної школи. Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. 344 с.
4. Радзівський В. А. Мала проза Леоніда Мосендза і дискурс вісниківського неоромантизму: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Вінниця, 2019. 196 с.
5. Сварник Г. Листи Леоніда Мосендза до Дмитра Донцова за 1931–1934 рр. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Том ССXXXIX. Праці філологічної секції. Львів, 2000. С. 479–541.

Галина Райбедюк
(*м. Ізмаїл*)

ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДИСИДЕНТСЬКОГО ТЕКСТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ

Знаковим суспільно-громадським і культурно-мистецьким явищем в Україні доби політичної стагнації кінця 1960–1970-х рр., як відомо, постав рух опору нон-конформістської інтелігенції. Відособившись ідеологічно й естетично від офіційно толерованого державою шістдесятництва, його представники сформували літературне дисидентство, репрезентоване поетами «індивідуальних духовних зусиль» (Е. Соловей). У цьому ряду знакові постаті, як-от Василь Стус, Іван Світличний, Ігор та Ірина Калинці, Тарас Мельничук, Микола Руденко, Степан Сапеляк, Іван Сокульський та ін. Вони протиставили особисту й національну свободу задушливій атмосфері тоталітарного режиму з його численними табу, генерували духовну опозицію соцреалізмівській літературі, розхитували її ідеологічний моноліт, зміцнюючи в такий спосіб неофіційний культуропростір. Наслідком цієї позиції стали арешти й тривале ув'язнення у радянських політичних таборах і засланнях. В умовах «загратованої волі» (І. Світличний) були створені унікальні тексти, що засвідчують тяглість традиції української в'язничної поезії – від Т. Шевченка та П. Грабовського й до трагічного покоління «розстріляного відродження». З огляду на інтелектуальну та духовну єдність його представників і контекстуальність їхньої поезії, типологічні збіжності світоглядно-естетичних пріоритетів, а також багатьох аспектів творчості можна достеменно вести мову про дисидентський текст і його спільні типодиференційні абрисы.

Конститутивну ознаку дисидентського тексту закономірно визначила соціальна ангажованість. Проте ця ангажованість далека від будь-яких стереотипних моделей ідеологічного плану. Входячи в поле художньої модальності, ідеологічний